

KAKO DO TRAJNOSTNE PRIHODNOSTI ?

INTEGRALNA EKONOMIJA KOT ALTERNATIVA NEOLIBERALIZMU

DR. DARJA PICIGA

I.

V zadnjem letu je v slovenski družbi čedalje pogosteje čutiti malodušje, pesimistični pogled na sedanjo situacijo, ki ga lahko izrazimo z naslednjimi besedami:

Gospodarska kriza in moralni razkroj. Osnovne pravičnosti ni. Velike izgube in napake, ki so nemalokrat posledica brezmejnega pohlepa, so »podružbljene«, vsi plačujemo zanje. Dobički in koristi pa so še naprej privatizirani.

Marsikdo se sprašuje: *Kako je to mogoče? Kako se je to moglo zgoditi? Ali obstaja sploh kakšna svetla prihodnost - zame, za moje otroke, vnuke, vnukov vnuke? Kako dostojanstveno bomo lahko živeli?*

Če se ozremo okrog sebe, lahko ugotovimo, da se je veliko držav uspešneje soočilo z gospodarsko in finančno krizo, ki se je pričela v letu 2008. Vendar je marsikje čutiti nezadovoljstvo, razočaranje množic, ki plačujejo visoko ceno za napake drugih.

Gospodarski krizi se pridružujejo še drugi problemi, od družbenih do okoljskih. Čedalje bolj se krepí spoznanje, da dominantni neoliberalni ekonomski model ne more zagotoviti vzdržnega, trajnostnega razvoja in temeljne družbene pravičnosti. Ne more prispevati k rešitvi ključnih aktualnih problemov človeštva, pravzaprav je k njim sam največ prispeval. Naj omenim le dva:

- Kako naj z neoliberalizmom ustavimo ropanje naravnih bogastev in degradacijo naravnega okolja, saj je dominantni ekonomski model s konceptom nenehne gospodarske rasti, merjene z BDP, uspešen ravno na račun uničevanja naravnega okolja?
- Velike razlike med bogatimi in revnimi, tako znotraj posameznih držav kot med državami na globalni ravni, se neprestano povečujejo, četudi mednarodne finančne ustanove upoštevajo neoliberalne recepte (ali prav zaradi njih?).

Argumentov za zgornje trditve ne manjka, o njih pišejo tudi številni ugledni ekonomisti – samo v Wikipedijo pogledamo pod geslom »neoliberalism«. Zato jih ne nameravam ponavljati.

Prav tako ni moj namen, da bi se zavzemala za restavracijo komunizma ali realnega socializma. Menim, da je nesmiselno sanjati o ponovnem vzpostavljanju propadlih sistemov, ki so med drugim zgrešili v gospodarskem delovanju in v moralno-etičnem pogledu. Prav tako ne morem ponuditi takojšnjih rešitev za aktualne gospodarske in druge, z njimi povezane probleme v Sloveniji, ki bi bili bistveno manj boleči od grenkih pilul iz »neoliberalne lekarne«, ki nam jih prav sedaj predpisujejo - za to, da se nehamo utapljati in da spet splavamo na površje.

Moj razmislek gre v smeri, ali na dolgi rok obstaja prepričljiva alternativa, ki ji ni mogoče očitati, da je utopija? Ali je res, da je neoliberalni model edini delujoč, da ni nobene alternative pristranski globalizaciji trgovine in financ, ki jo poganja privatni kapital? (Kot je neslavno izjavila Margaret Thatcher v 80. letih: "There Is No Alternative" (TINA).)

II.

S tem svojim prispevkom želim slovenski javnosti predstaviti odkritje, do katerega sem prišla v zadnjih mesecih: ne samo da obstaja delujoča, gospodarsko uspešna alternativa, ki je tudi pravična in odgovorna do družbe in do narave, ampak je mogoče najti bogastvo takih delujočih alternativnih ekonomskih modelov na vseh koncih našega planeta. Razvili so se v kontekstu velikih svetovnih kultur in z njihovim medsebojnim oplajanjem, z udejanjanjem temeljnih etičnih in moralnih načel svojih družb, kulturne in duhovne tradicije.

Večina teh modelov je v Sloveniji (pa tudi drugod po svetu) manj poznana. Zbrala in analizirala sta jih alternativna ekonomista dr. Ronnie Lessem in dr. Alexander Schieffer v svoji knjigi **Integral Economics** (Integralna ekonomija) iz leta 2010.

Naj na tem mestu naštejemo le nekaj najbolj slavnih in uglednih – dobitnikov različnih mednarodnih priznanj, tudi kakšen Nobelov nagrajenec se znajde med njimi:

- ☺ Največja svetovna kooperativa, »šolski primer« samoupravljanja **Mondragon** v Baskiji, Španija, ki uspešno deluje že pol stoletja. Ustanovil jo je katoliški župnik José María Arizmendiarieta, izhajajoč med drugim iz katoliško-humanističnih vrednot. 10 temeljnih načel kooperative med drugim vključuje odprtost, demokratično organiziranje, participativno upravljanje, instrumentalno in podrejeno vlogo kapitala, solidarnost in izobraževanje.
- ☺ **Grameen**, »Banka za revne«, je organizacija za mikrofinanciranje, ki se je leta 1976 začela v Bangladešu in daje drobna posojila (mikrokredit) revežem, ne da bi zahtevala provizijo. Več kot 90 % posojilojemalcev (skupaj jih je preko 5 milijonov) je žensk. Ustanovitelj: bangladeški bankir in ekonomist Muhammad Yunus. Nobelova nagrada za mir leta 2006.
- ☺ **Sarvodaya** Shramadana gibanje, največja ljudska organizacija na Šri Lanki, je začela nastajati leta 1958. Njen ustanovitelj, dr. A. T. Ariyaratne, je črpal iz budističnega prepoveda, Gandijeve filozofije in ekumenske duhovnosti. Pot "dvojnega prepoveda, osvoboditve" (posameznika in družbe) vodi do samooskrbne, sonaravne organizacije na lokalni ravni, povezane v regionalno, nacionalno in kasneje globalno mrežo.

Med priznanimi koncepti in odličnimi primeri alternativnih pristopov k ekonomiji najdemo multinacionalno Canon z udeleževanjem japonske filozofije Kyosei (ko-eksistenca ali ko-evolucija), ekokomune, trajnostna podjetja (primer: Interface, ZDA), Triodos banka iz Nizozemske in globalno zvezo za vrednotno bančništvo (GABV – Global Alliance for Banking on Values), koncept dizajna Od zibke do zibke (C2C - Cradle to cradle), gospodarstvo v dinamičnem ravnovesju (SSE - Steady State Economy), islamsko bančništvo ... Vsem tem modelom je skupno, da temeljijo na jasno izraženih vrednotah, bodisi da imajo poudarjene korenine v religiozni tradiciji bodisi so čisto laični – pri slednjih lahko govorimo o humanističnih vrednotah, vrednotah trajnostnega razvoja, družbeni odgovornosti, ...

Za tokratno podrobnejšo predstavitev pa sem izbrala nam bližnji primer – v geografskem smislu, pa tudi zaradi prisotnosti biodinamskega kmetovanja in Steinerjeve antropozofije v Sloveniji.

SEKEM, trajnostna skupnost v egiptovski puščavi - ustanovitelja Ibrahima Abouleisha:

Za poslovni model 21. stoletja, ki združuje komercialni, tržni uspeh s socialnim in družbenim razvojem, je egiptovska skupnost-podjetje SEKEM skupaj z ustanoviteljem Ibrahimom Abouleishem leta 2003 prejela Alternativno Nobelovo nagrado (Right Livelihood Award). Dr. Ibrahim Abouleish, navdahnjen z vizijo cvetoče oaze sredi puščave, je SEKEM ustanovil leta 1977 kot biodinamsko poljedelstvo sredi egiptovske puščave, severovzhodno od Kaira, in od tedaj se je razvil v uspešno in razvejano korporacijo s pribl. 2000 zaposlenimi. Po 20 letih življenja v Avstriji (v Sloveniji bližnjem Gradcu je pridobil akademsko izobrazbo), vključitve v nemško kulturo in poglobitve v antropozofijo Rudolfa Steinerja, se je doktor biokemije ob obisku obubožane domovine (prenaseljenost, okoljska degradacija, neustrezno šolstvo in zdravstvo) kot veren musliman zavedel svojega poslanstva in zapustil uspešno kariero raziskovalnega direktorja farmacevtske družbe. Vrnil se je v muslimanski, sicer v verskem smislu zelo okosteneli Egipt, in ga v kulturnem in družbenem smislu, pa tudi egiptovsko zemljo, trajnostno revitaliziral s svojo filozofijo, ki predstavlja zlitje prenovljenega islama in antropozofije. Tako je nastal eden najbolj obetavnih družbeno-

ekonomsko-kulturnih eksperimentov, ki udejanja tudi sonaravni razvoj.

Danes organizacija SEKEM vključuje biodinamske farme, trgovske družbe za proizvodnjo in predelavo živil, kozmetičnih izdelkov, zdravil ter izdelkov iz ekološkega bombaža, sistem vzgoje in izobraževanja (od vrtca do univerze), ki temelji na načelih Waldorfske pedagogike, univerzo in raziskovalni center ter druge družbene dejavnosti. Vrtci in šole so na primer odprti za otrok vseh verskih in etničnih pripadnosti. S skupnim delom so vodstvo in zaposleni ustvarili moderno korporacijo, ki temelji na inovativnih kmetijskih proizvodih, na odgovornosti do družbe in na okoljski trajnosti.

Krovno načelo SEKEM-a je islamski pojem »skrbništva nad Zemljo«: zemlja in tla so nam dani v skupno skrb. Ekonomsko življenje SEKEM-a se prične z »zdravljenjem« prsti z biodinamičnimi metodami. Abouleish izhaja iz predpostavke, da ekološka pridelava izboljšuje agro bio-diverziteto in ne proizvaja nobenih neuporabnih odpadkov. SEKEM stremi k združitvi materialnega in duhovnega vidika v življenju zaposlenih, kot virih v islamski ekonomiji. Navdih črpa iz duhovnih in naravnih ved, iz religije in umetnosti.

Med številnimi dosežki, ki pomembno preoblikujejo celotno egiptovsko družbo in gospodarstvo (in danes segajo že prek meja države), naj omenim uspeh pri gojenju ekološkega bombaža: ko so uspeli prepričati egiptovsko ministrstvo za kmetijstvo, da na celotnem območju egiptovskega bombaža (4000 km²) vpelje ekološke metode za zatiranje škodljivcev, se je v dveh letih poraba pesticidov zmanjšala za 90 %, pridelek bombaža pa povečal za skoraj 30 %.

Video na: <http://www.youtube.com/sekeminitiative>

Viri: <http://www.sekem.com/>, <http://en.wikipedia.org/wiki/SEKEM>,

<http://www.rightlivelihood.org/sekem.html> (vse 5. 5. 2012), *Integral Economics* (Lessem in Schieffer, 2010)

Iz do sedaj predstavljenih primerov je očitno, da lahko bolj ali manj izdelane alternativne ekonomske modele najdemo tudi v Sloveniji – programe in projekte, gibanja, podjetja, razvoj na lokalni ravni, tradicionalne oblike delovanja in družbenega organiziranja, ... Pomembna prihodnja naloga bo dati jim ustrezno priznanje, pa tudi možnosti in spodbude za nadaljnji razvoj. Pri tem si lahko pomagamo z integralno ekonomijo Lessema in Schifferja.

III.

Dr. Lessem in dr. Schieffer nista le zbrala neverjetnega bogastva alternativnih ekonomskih modelov, ki že uspešno delujejo, nekateri tudi več desetletij. Ne, v vsej njihovi raznolikosti sta jih uspela tudi prepričljivo razložiti z novo, celostno in kompleksno teorijo, ki sta jo imenovala **integralna ekonomija**. Seveda ta teorija pojasni tudi slabosti dominantnega neoliberalnega modela. Taka teorija ne more biti enostavna, tako kot svet, družba in gospodarstvo niso enostavni. Na svoji akademski poti sem se ukvarjala tudi z razvojem kognicije o socialnem in fizičnem svetu: naši miselni modeli morajo seveda odražati zapletene odnose, multiple vzročno-posledične povezave, če naj imajo resnično uporabno vrednost za razlago, napovedovanje in spreminjanje realnega sveta.

Na tem mestu zato lahko predstavim le nekaj osnovnih idej integralne ekonomije. Avtorja sta v knjigah *Integral Economics* in *Integral Research and Innovation* (oboje: Gower, 2010) sintetizirala spoznanja različnih družboslovnih in humanističnih ved in jih povezala s tradicijo velikih svetovnih kultur. Lahko ji rečemo tudi **teorija štirih svetov in središča**: vsak socialni sistem mora za dosego in ohranjanje trajnostni najti dinamično ravnotežje med svojimi štirimi medsebojno podpornimi in neodvisnimi »svetovi« in svojim »centrom«. Z drugimi besedami, živi socialni sistem je sestavljen iz:

- Središča: sfera ali kraljestvo vere in humanosti,
- Juga: sfera narave in skupnosti,

- Vzhoda: sfera kulture in duhovnosti,
- Severa: sfera znanosti in tehnologije,
- Zahoda: sfera financ in podjetništva.

Ta integralna perspektiva je uporabna za vse vrste socialnih sistemov, od posameznika do organizacije, od skupnosti do družbe. Na individualni ravni, na primer, iščemo dinamično ravnotežje med srcem, duhom, razumom, telesom in dušo. Z drugimi besedami: med našim »južnim« bitjem (srce), »vzhodnim« nastajanjem (duh), »severnim« razmišljanjem, racionalnostjo (razum), »zahodnim« delovanjem, izvajanjem (telo) ter navdihujočim in povezovalnim središčem.

Kaj pomeni polno živeti? Živeti v sožitju z naravo, biti pozitivno vraščen v socialno okolje, doživljati (in ustvarjati) umetnost in se kulturno udeleževati, se uspešno podjetniško uveljaviti oziroma aktivno izvajati projekte na drugih področjih, imeti urejene finance, biti sposoben racionalno razložiti svet in predvideti dogodke, ... Prav gotovo pa tudi odgovorno delovanje – do sebe, do drugih, do narave, življenje v skladu z etičnimi načeli. In ozaveščenost, samoizpopolnjevanje, ...

Pred dobrimi dvajsetimi leti sem vodila neodvisno skupino strokovnjakov, ki je pripravila novo koncepcijo osnovne šole (t.i. ekspertna skupina). Zamisel, ki je bila objavljena marca 1992 v posebni številki revije Didakta, je med cilji osnovne šole izpostavila, da »omogoča uravnotežen razvoj različnih sestavin človekove osebnosti, to je telesni razvoj, čustveni in socialni razvoj, moralni razvoj, razvoj miselnih sposobnosti, veščin, ustvarjalnosti in domišljije ter drugih področij osebnosti.« Žal je bil takrat po politični poti vsiljen enostranski model, ki ga je naša ekspertna skupina poimenovala »tehnični« ali »industrijski. Po tem modelu je vzgajanje manj pomembno, bistvena naloga šola je izobraževanje. Vendar le izobraževanje v smislu ozko pojmovanega znanja, kot vnaprej določenih znanj in spretnosti, ki se preverjajo s testi znanja, že v zgodnjih letih šolanja se uvaja tekmovalnost in konkurenčnost, tudi zunanja diferenciacija naj se uvede čim bolj zgodaj. To je neoliberalni model, ki se je zgledoval po reformi angleških šol pod taktirko Margaret Thatcher.

IV.

Trajnostna integralna družba, tako Lessem in Schieffer, je našla dinamično ravnotežje med svojim »južnim« okoljskim ali oživljajočim sektorjem, ki zajema naravo in skupnost; svojim »vzhodnim« civilnim sektorjem, ki vključuje kulturo in duhovnost; svojim »severnim« javnim sektorjem, ki zajema upravljanje (governance), znanost in tehnologijo; svojim »zahodnim« zasebnim sektorjem, ki zajema finance in podjetništvo; in končno, svojim moralnim središčem, ki zajema vero in humanost.

Na enak način avtorja utemeljujeta trajnostni pristop k ekonomiji. Tako vpeljeta pet elementov integralne ekonomije in predstavita tudi transformirajočo pot, s katero je mogoče podpreti prenovo gospodarstva in družbe. Integralna ekonomija prav tako vključuje »štiri svetove« in »center«, ki se izrazijo kot:

- Center: moralni izvor ekonomije temelječ na religiji in humanosti
- Jug: samo-zadostna ekonomija, temelječa na naravi in skupnosti
- Vzhod: razvojna ekonomija, temelječa na kulturi in duhovnosti
- Sever: socialna ekonomija, temelječa na znanosti in tehnologiji
- Zahod: »živa ekonomija«, temelječa na financah in podjetništvu

In še več: integralna teorija ni samo prepričljiva pri razlagi celotne palete svetovnih ekonomskih teorij in praks, ampak ponuja tudi ploden okvir za razvoj novih ekonomskih modelov, ki bodo temeljili na moralnem in duhovnem jedru določene socialne entitete in integrirali tako ključne elemente njene kulture kot črpali iz dopolnjujočih prvin drugih kultur. Cilj je obnova lokalnih gospodarstev v luči prenove globalnega gospodarstva, vodilo pri tem je naslednjih pet dejavnikov uspeha:

1. Vzpostavi lokalni »integralni ekonomski laboratorij« v smislu lokalnega katalizatorja.

2. Osredotoči se na resnično pereči problem in opredeli najbolj relevantnega od štirih sektorjev za začetek delovanja.
3. Ohranaj pozornost na medsebojne povezave: krmariti je potrebno znotraj mreže elementov medsebojno povezanih na mikro in makro ravni, lokalno in globalno, individualno in v skupnosti, akademskih in praktičnih.
4. Zgradi gospodarski ekosistem, to je skupnosti soustvarjalcev, ki prispevajo nujno podporo strukturo za družbeno in gospodarsko transformacijo.
5. Pridruži se obstoječim lokalnim in globalnim gibanjem za družbeno-ekonomsko transformacijo.

V.

Iz do sedaj povedanega je očitno, da teorija štirih svetov in centra predstavlja novo paradigmo ne le za preobrazbo gospodarstva, ampak za širše družbeno inoviranje. Gre za nov način soočanja s svetovnimi izzivi, ki deluje na različnih ravneh in podpira razvoj v trajnostni smeri. Avtorja sta pokazala trans-kulturno pot, kako izhajajoč iz moralnega in duhovnega jedra neke družbe (naroda, skupnosti, organizacije) le-to inoviramo in razvijemo nove pristope k reševanju gospodarskih in drugih problemov.

V tem smislu je bila integralna teorija delno že uporabljena pri pripravi strategije prehoda Slovenije v nizkoogljično družbo do leta 2050 (ali podnebne strategije). Pravzaprav je bila strategija že v osnovi (v skladu s konceptom vodje priprave strategije, g. Jerneja Stritih, direktorja pred kratkim ukinjene Službe Vlade RS za podnebne spremembe) zamišljena tako, da je spodbujala sinergije in med-sektorsko povezovanje, upoštevala kulturno in naravno dediščino, vključevala vse tri razsežnosti trajnostnega razvoja, itn. Podnebne spremembe so izhodišče, eden od perečih globalnih in tudi nacionalnih problemov, za katerega reševanje smo, ob upoštevanju številnih drugih perečih problemov, zgradili strateški dokument, ki obravnava cilje vseh treh stebrov – okoljskega, gospodarskega in socialnega – trajnostnega razvoja. Osnutek strategije in proces njenega oblikovanja sta predstavljena na spletni strani

http://www.svps.gov.si/si/podnebni_ukrepi/podnebna_politika_v_sloveniji/podnebna_strategija/ .

Prispevki v sektorskih delavnicah s širokim krogom deležnikov so predstavljali osnovo za skupno analizo prednosti, pomanjkljivosti, priložnosti in tveganj (t.i. SWOT analiza) in za celovito vizijo Slovenije kot nizkoogljične družbe v letu 2050. V procesu oblikovanja skupne SWOT analize in vizije sem bila posebej pozorna na to, da sem vključila vse štiri svetove in center, pri tem sem sodelovala tudi z avtorjema Lessemom in Schiefferjem. Na kratko lahko vizijo povzamemo kot: Slovenija je leta 2050 vzajemno povezana in vključujoča nizkoogljična družba z odličnim gospodarstvom ter kakovostjo življenja, prostora in naravnega okolja. Po integralnih štirih svetovih in centru se elementi SWOT analize in vizije lahko razvrstijo takole:

MORALNO JEDRO:

Načelno sprejemanje vrednot trajnostnega razvoja, visoka ozaveščenost prebivalcev o podnebnih spremembah in stopnja motivacije za ukrepanje v skupno dobro.

Slovenija je leta 2050 družba z razvitim sistemom vrednot ter celovito ozaveščenimi posamezniki in organizacijami.

NARAVA IN SKUPNOST:

Zdravi in biotsko pestri ekosistemi se prilagajajo podnebnim spremembam preko naravnih procesov in sonaravnega upravljanja. Ohranjena narava, vključno s količino in kakovostjo vode, sonaravnimi gozdovi ter biotsko pestrostjo, zagotavlja eko-sistemske storitve.

Slovenija je leta 2050 družba blaginje in dežela enakih možnosti z visoko stopnjo socialne kohezivnosti, posamezniki in organizacije so povezani z družbenim okoljem.

KULTURA IN DUHOVNOST:

Gradimo na dragoceni kulturni dediščini in bogati raznolikosti kulturnih vplivov. Vzpostavljene so oskrbne mreže s sonaravno pridelano hrano in lesnimi gorivi; povezane zdravstveno-zdraviliška, rekreativna in gostinsko-turistična dejavnost gradijo tudi na naravni in kulturni dediščini Slovenije. Izboljšana izobrazbena struktura omogoča krepitev civilne družbe z močnim socialnim kapitalom. Slovenija se dejavno vključuje v mednarodne napore za trajnostni razvoj tako s pomočjo drugim državam kot s sistemom sprejemanja podnebnih beguncev.

ZNANOST IN TEHNOLOGIJA:

Slovenija leta 2050 odlikuje visoka stopnja izobraženosti prebivalstva, to je poseduje visok intelektualni kapital.

Razvojni preboj je do leta dosežen z inovacijami in investicijami v trajnostne tehnološke in ne-tehnološke rešitve.

FINANCE IN PODJETNIŠTVO:

V Sloveniji obstaja vrsta sektorjev in tehnologij, ki so se že ali pa bi se še lahko vključili v zeleno rast; v prihodnjih desetletjih bo močno podprta strategija »ozelenitve« vseh sektorjev.

Slovenija je leta 2050 privlačna za investicije in življenje in je vodilni razvijalec izbranih nizkoogljičnih tehnologij.

Slovenija sodi po oceni OECD med prve države, ki so pripravile celovito strategijo za prehod v nizkoogljično družbo. In je prva država, v kateri smo začeli integralni pristop izhodiščno uporabljati na področju oblikovanja razvojne politike. Nadaljnji razvoj nizkoogljične strategije pod okriljem integralnega pristopa bi uveljavil Slovenijo kot model v procesu vzpostavljanja bolj prožnega globalnega ekonomskega sistema, s priznavanjem intrinzične veljave kulturni različnosti in ponovnim odkritjem moralnega in duhovnega jedra, od katerega so bila naša gospodarstva ločena. S timom, usposobljenim za integralno prenavo gospodarstva in družbe, bi tako v nadaljnjem procesu oblikovanja in izvajanja nizkoogljične strategije (z operativnimi programi) vzpostavili in podprli štiri raziskovalno-razvojne poti, to je relacijsko poti in poti prebujenja, razuma in realizacije. (further process of building the Low-Carbon Strategy would include setting out, and facilitating, the four paths to research and innovation that underlie the strategy, i.e., the respective relational path, and the paths of renewal, reason and realisation.) Ta transformativni proces bi zahteval postopno vključevanje vseh ključnih akterjev v družbi.

Utemeljeno lahko pričakujemo, da bi za tak perspektiven nacionalni program in za prenos izkušenj v druge države prejeli tudi finančno podporo iz mednarodnih virov.

O tem pišem na svoji spletni strani www.dpiciqa.com, ki je namenjena predvsem širjenju strokovnih informacij, in sicer v razdelku Trajnostni razvoj in integralna ekonomija, s povezavami na nizkoogljično strategijo. Priložnost za spoznavanje integralnega pristopa in tudi razgovor z enim od avtorjem pa bo tudi julija letos na konferenci Trust and Integrity in the Global Economy (TIGE 2012, 17. - 23. julija, Caux, Švica - <http://www.cib.iofc.org/>), na kateri moderiram sklop Integral Economy and Integral Society (Workstream 5; glavni del 20. in 21.7.).